

ДІАЛОГ ЛЕОПОЛЬДА СТАФФА ЗІ СВІТОВОЮ ЛІТЕРАТУРОЮ

Циховська Е.Д. Творчість Леопольда Стаффа як простір інтертексту: Монографія. – Донецьк: ЛАНДОН-XXI, 2011. – 344 с.

Поряд із проникненням порівняльного підходу в усі галузі науки про літературу, розширенням проблемно-тематичного поля компаративістики, останнім часом спостерігаємо й іншу тенденцію: порівняльне літературознавство поєднується з філософією, психологією, історією, активно застосовує ідеї герменевтики, рецептивної естетики, семіотики, структуралізму. Функції компаративістики та її статус у сучасному літературознавстві дають змогу порушувати й розв'язувати на якісно новій основі фундаментальні проблеми міжлітературних взаємодій. Питання про співвідношення національного художнього досвіду з інонаціональним набуває принципового значення в осмисленні своєрідності художнього стилю й окремих письменників, і тенденцій та закономірностей цілих літератур.

Вдячний матеріал для компаративних досліджень становить, зокрема, поезія Леопольда Стаффа (1878–1957). Львів'янин, народжений у чеській сім'ї, випускник Львівського університету, "Аполлон польської поезії", "громадянин світу і мешканець європейської літератури", "поет таємниці, метафізичного неспокою" належить одразу трьом епохам – добі "Молодої Польщі", міжвоєнному двадцятиліттю й післявоєнним часам. Він залишив після себе величезний творчий доробок – 17 збірок поезій, його спадщину активно вивчають І. Мачевська, Є. Квятковський, М. Вика, Г. Панчик, Д. Сквірут, У. Лементович, В. Мадида, Н. Хаджініколау, М. Шкот, Л. Поцпехова, Б. Мондра, С. Мразек, Є. Жьомек, В. Вуйчик, Н. Богомолова та ін. На жаль, українською мовою жодної книжки Стаффа не знайти, досі маємо лише окремі публікації в періодиці – переклади М. Рильського, Г. Кочура, Д. Павличка, М. Рудницького, В. Гоцуленка, Р. Лубківського, М. Рябчука, В. Колодія, Л. Череватенка, І. Гнатюка, В. Лучука, М. Луківа та ін. Не часто до цієї постаті зверталися й українські літературознавці, маємо лише монографію Юлії Булаховської "Творчість Леопольда Стаффа і стильові пошуки польської поезії першої половини

XX ст." (К.: "Наукова думка", 1970). Тому монографія Елліни Циховської "Творчість Леопольда Стаффа як простір інтертексту" заслуговує на увагу як новаторська праця, у якій здійснено прочитання творчості митця в площині часопростору – однієї із фундаментальних категорій світобуття й водночас – ключової категорії поетики, отже, засадничих моментів, які втілюються у процесі творчості. Такий напрямок дослідження вважаємо перспективним, оскільки він дає змогу окреслити цілісну картину часопросторових елементів, їхню взаємодію чи взаємовідштовхування. І хоча термін хронотоп розглядається в багатьох працях (про нього писали Н. Арутюнова, І. Єгоров, Л. Жегіна, Ю. Левіна, М. Лейтіс, Д. Ліхачов, Ю. Лотман, Б. Мейлах, С. Неклюдов, В. Топоров, З. Тураєва, Б. Успенський, О. Фрейденберг, Ю. Щеглов, українські вчені – Л. Дзіковська, Н. Копистянська, Н. Москаленко, Л. Приходько, Е. Свенцицька, С. Скиба, Н. Тодчук, Т. Філат, Л. Цибенко та ін.), своєрідність художнього часопростору поезії Л. Стаффа ще не була предметом розгляду і в польському літературознавстві.

Студія Е. Циховської – здобуток широкого вивчення джерел, ретельного аналізу та систематизації їх на основі

сучасних підходів у компаративістиці. Базовою для дослідження є презумпція інтертекстуальності, що фіксує залежність часопростору Л. Стаффа від впливів ніцшеанства, францисканізму, руссоїзму та орієнталізму. Завдання авторки – виокремлення основних часопросторових площин у творчості митця та їх класифікація, розгляд особистості Л. Стаффа та його творів у контексті загальнокультурних філософських та літературних віянь його доби, систематизація співдотичності Л. Стаффа з письменниками й текстами інших країн та здійснення на основі часопросторової проблематики компаративного аналізу творів польського поета з текстами інших митців. Вона концептуально прочитує доробок Стаффа через кілька основних домінант, характерних для його творчості.

Структура праці Е. Циховської послідовно й переконливо демонструє розгортання дослідницької логіки, передбачає панорамність та універсальність. У першому розділі “Біографічний часопростір тексту” розкрито безпосередню залежність творчості Л. Стаффа від його життєпису; окреслено основні засади біографічної мотивації художнього світу митця. Часопросторові зміни в біографії поета, через устю творчості якого проходять метафори “світу – саду” і “життя – мандрівки” авторка співвідносить з опозицією “свій – чужий”, відчуттям героя, який, перебуваючи “тут”, прагне залишити його для іншого “там”, де в компаративному аспекті “свій” співвіднесений із розташуванням “тут” (парадигма Л. Стафф – Львів – польська література), а “чужий” зі вказівкою “там” (парадигма М. Коцюбинський – П. Верлен – Ф. Ніцше – світова література). Е. Циховська полемізує з критиками, на думку яких лірика Л. Стаффа “малоособистісна”, і переконливо доводить, що біографізм зумовив інтертекстуальну лінію всієї його творчості. Тому Л. Стаффа за схильністю до біографічності, згідно з класифікацією О. Воррена та Р. Веллека, дослідниця називає водночас і “об’єктивним” письменником, здатним уникнути біографізму у своїх текстах, і “суб’єктивним”, на якого біографічний чинник впливає несвідомо через прочитане, побачене, перекладене, і помітний він хіба що у творах. Такий

біографізм, на її думку, прочитується як інтертекстуальність.

Другий розділ “Інтертекстуальний часопростір” вибудовано за посередництва інтертекстів творчості Л. Стаффа, що виникли внаслідок “поетичного стану”, або “пісенного стану” (П. Валері). Сам по собі цей стан є запуском механізму попередніх досвідів, він активізує ретроспективні та проспективні погляди, породжуючи таким чином не тільки інтертекстуальні контексти, а й екфрази, переклади. “Поетичний стан” – натхнення від ознайомлення з чужими текстами, унаслідок чого постає власний текст, прихована взаємодія текстів – транстекстуальність. Інтертекстуальність Е. Циховська трактує як переміщення “поетичного стану” вчорашнього читача в позицію сьогоденного автора. Наслідки цього процесу авторка спостерігає в метафізичних комплексах, ніцшеанських мотивах, інспіраціях творами Я. Кохановського, Ю. Словацького, К. Тетмайєра, Т. Ружевица, К. Галчинського, Данте Аліг’єрі, М. Метерлінка, Е. По, Г. Гофманстала, Г. Гауптмана, Г. Ібсена, Г. Д’Анунціо, Л. Толстого, А. Франса, Б. Паскаля та ін., що пронизують творчий доробок Л. Стаффа. Інтертекстуальність у творчості Л. Стаффа залежала насамперед від його перекладацької діяльності, що була напрочуд продуктивна й численна. Саме завдяки перекладам, наголошує Е. Циховська, інша культура ставала частиною творчості перекладача, відкривала для нього нові інтертекстуальні горизонти

Третій розділ “Семантичний часопростір” дешифрує проблемні координати поетичної мови Л. Стаффа, якій, зокрема, притаманні ознаки “печального тексту”, існування героя в оніричному просторі, синестетичні прийоми, превалювання теперішнього часу й водночас – поєднання в теперішньому всіх трьох часів, зосередження уваги на перехідній порі – змалюванні сутінок, розмежування на зовнішній та внутрішній просторі.

Л. Стафф, за спостереженнями Е. Циховської, насамперед митець спаціоцентризму (у центрі його світобачення – простір), який упросторовує речі як у прямому, так і в переносному сенсі, прагнучи упорядкувати світ, знайти для всього

логічне пояснення. Незважаючи на те, що в такому роді літератури, як лірика, може взагалі бути відсутній простір, поезія Л. Стаффа завжди, за невеликим винятком, ідентифікується з простором і часом. Авторка визначає всю творчу спадщину Л. Стаффа простором одного художнього твору. Концепт простору постає різнобічно, зокрема, залежить від уподобань автора, періодів життя митця, коли перевага надавалася тому чи тому простору, а також від контактних і типологічних впливів. Однак майже завжди цей простір поданий у тісному взаємозв'язку з часом. Зазвичай у Л. Стаффа переважає прагнення вже в першому рядку вірша подати вичерпну інформацію про хронотоп, в якому відбуваються ті чи ті події.

Авторка обґрунтовано доводить, що світ, замальований Л. Стаффом, – це площина постійних метаморфоз, яка безперервно перероджується, що позиціонує майже кожен вірш поета. Відтворюється хроніка доби, в якій поетично прописаний проміжок часу. Простір поезії визначається насамперед фенологічними процесами, регламентуючись сезонними явищами і змінами в рослинному і тваринному світі, що зумовлені порами року й погодними умовами.

Особливу увагу Е. Циховська звертає на Стаффів просторовий континуум, який може бути й малим – локус кімнати, і великим – охоплювати світ, або й глобальним – виходити за межі планети, внутрішнім і зовнішнім, концентруватися як у межах фізичного світу (будинки, країна, степ), так і поза фізичними рамками (сон, спогад) тощо. Протягом однієї стаффівської поезії можна побачити вплив часу на простір, коли той самий простір минає перед очима читача, змінюючись із ліком часу від темної години до ранку, повторюючись у такому самому перебігу із сезонами. Простір у поезії Л. Стаффа потрібен, власне, як сигналізування часу.

Порушуючи проблему глобального часу, перебіг його у Всесвіті, Л. Стафф, за спостереженнями дослідниці, намагався розглянути поряд із цими масштабами

власне життя як маленької одиниці великого задуму, як породження Бога, до якого Л. Стафф щоразу звертається. Скріплюючи речі, презентуючи їх у природній злитості, час водночас стає аксіологічним мірилом, що наближає майже будь-яку екзистенцію до логічного завершення, до кінця, або, як її називає Стафф, – “bezkrę” (безмежність).

Дослідження Е. Циховської цінне не лише тим, що в ньому на основі компаративного прочитання творчості Стаффа вибудовано цілісну картину хронотопу його доробку. У модусі часопростору розглянуто такі явища, як сугестія, синестезія, утопія, ідеальний герой, язичницьке і християнське, рецентивізм, поетизація повсякдення, внутрішнє, зовнішнє та інші літературознавчі феномени. Цю працю характеризують відкритість, полілог з багатьма теоріями й концепціями, зокрема з польською літературознавчою думкою, що дає змогу побачити ширші горизонти поезії ХХ ст. У широкому контексті культурно-історичної взаємодії Заходу і Сходу проаналізовано контексти, які будуються на діалозі філософії, літератури, культурології на рівні тем, мотивів, образів і показують, що типологічна схожість текстів Л. Стаффа з текстами його попередників і сучасників – це не прості “впливи”, це процес творчого засвоєння, унаслідок якого з'являються оригінальні національно марковані форми. Важливі й типологічні паралелі з українською поезією – творчістю М. Вороного, М. Драй-Хмари, Д. Загула, Є. Маланюка, О. Олеся, М. Рильського, М. Семенка, П. Филиповича та ін., яким теж були властиві часопросторові рефлексії.

Е. Циховська переконливо доводить, що творчі контакти Л. Стаффа й інших європейських письменників були не випадковими, а зумовленими суголосністю естетичних поглядів, задумів, схожим світобаченням, пошуками нових прийомів художнього відтворення світу. Інтертексти Л. Стаффа виходять далеко за межі “мегатеку” (М. Епштейн) національної літератури, що становить фрагмент світової літератури, і свідчать про міжлітературний художній діалог.

*Галина Александрова
м. Київ*

Отримано 28 серпня 2011 р.

